

<https://helda.helsinki.fi>

Tekoälyteknologiat ja turvallisuus

Hallamaa, Jaana

2021

Hallamaa , J , Haikarainen , R & Kalliokoski , T 2021 , ' Tekoälyteknologiat ja turvallisuus ' ,
Tieteessä tapahtuu , Vuosikerta. 39 , Nro 4 , Sivut 11-17 . <
<https://journal.fi/tt/article/view/111214> >

<http://hdl.handle.net/10138/334558>

---

unspecified
publishedVersion

Downloaded from Helda, University of Helsinki institutional repository.

This is an electronic reprint of the original article.

This reprint may differ from the original in pagination and typographic detail.

Please cite the original version.

TEKOÄLYTEKNOLOGIAT JA TURVALLISUUS

JAANA HALLAMAA, RAINE HAIKARAINEN JA TAINA KALLIOKOSKI

Tekoälyjärjestelmät ovat jo osa arkielämää. Ne muuttavat ihmistoimijan roolia, vaikka keskeiset fyysisen todellisuuden tekijät ja biologiset perustarpeet säilyvät entisellään. Digitaaliset järjestelmät parantavat toimintojen turvallisuutta, mutta synnyttävät uudenlaisia riskejä. Näihin kysymyksiin perehdytään Strategisen tutkimuksen neuvoston ETAIROS-hankkeessa.

”**A**lypelin kuningatar” otsikoi Helen-energiailaitoksen asiakaslehti kansisivulla pääjuttunsa vuoden 2021 ensimmäisessä numerossa. Vaikka kuvituksena on shakkipelin kuningatarnappula, yhdeksänsivuuisessa kokonaisuudessa ei puhuta lautapelistä vaan tekoälystä.¹ Lukijalle selviää, ettei tekoälyssä ole kysymys älypelistä, eikä se ole minkään valtakunnan kuningatar. Vetävät metaforat houkuttelevat energia-yhtiön asiakkaat lukemaan kansantajuistettua katsausta tekoälysovelluksista ja niiden kehittämispyrkimyksistä, mutta ne jättävät pimentoon mutkikkaat tekoälyn järjestelmäturvallisuutta koskevat kysymykset.

Otsikoinnista huolimatta jutussa ei hahmotella transhumanistista tekoälyutopiaa vaan esitellään näkymiä, jotka vastaavat käsitystä erityisiin tai kapeisiin sovelluksiin kykenevästä tekoälystä (*Artificial Narrow Intelligence*). Vaikka suurelle yleisölle hahmotellaan mieluummin, kuinka robotit korvaavat tulevaisuudessa ihmistyön, skenaarioissa pohditaan vain harvoin, mitä ihmistä muistuttavan monenlaisista tehtävistä selviävän tekoälyn (*Artificial General Intelligence*, AGI) laajamittainen käyttöön-otto tarkoittaisi puhumattakaan siitä, että arvioitaisiin useimmista tehtävistä ihmistä paremmin selviävän supertekoälyn (*Artificial Super Intelligence*) vaikutuksia.² Seuraavassa pohdimme meneillään olevaa siirtymää tekoälyteknologioiden käyttöön ihmisen ja tekniikan välisen suhteen kannalta ja kysymme, kuinka se vaikuttaa käsitykseemme turvallisesta teknologiasta.

Digitaaliset sovellukset ovat jo osa arkipäivää

Energiayhtiö ei ole ainoa, jonka on selvitettävä palveluidensa käyttäjille, mihin tehtäviin ja kuinka digitaalisuuteen perustuvia älykkäitä laitteita ja ohjelmistoja hyödynnetään, vaan sama tarve koskee paitsi laajaa joukkoa kaupallisia toimijoita myös lähes kaikkia julkisten palveluiden edustajia. Yhteisenä toiveena on käyttää uutta teknologiaa parantamaan palveluita toiminnasta kerättävää dataa hyödyntämällä. Helen-yhtiö kertoo esimerkkinä data-analytiikkaan tukeutumisesta, kuinka Hel-

singin viemäreihin laskettuun jäteveeteen sitoutunut lämpöenergia saadaan optimaalisesti talteen.³

Toisin kuin monissa tekoälyä kansantajuisesti käsittelevissä kirjoituksissa Helenin jutussa tekoälyä ei tarkastella kuvaamalla akrobaattisia tempuja tekeviä robotteja ja itseään ajavia ajoneuvoja eikä uumoilla, milloin valta siirtyy ihmiseltä tekoälylle, vaan esitellään digitaalisuuteen perustuvaa älykystä – toisin sanoen oman toimintansa tuottamaa dataa toimintansa säätelymiseen ja optimoimiseen hyödyntävää teknologiaa. Tekoälyjärjestelmät ovat nykyään lähinnä mutkikkaita laskevia systeemejä ja suunnittelijoiden laatimaa algoritmia toteuttavia koneita. Osaa sovelluksista voidaan pitää oppivina järjestelminä, mutta siihen, että niistä tulisi täysin autonomisia toimijoita ihmisten rinnalle, on vielä matkaa.⁴

Asiakaslehden kirjoitus edustaa kansantajuistavaa journalismia parhaimmillaan. Tiiviissä juttukokonaisuudessa tarjotaan realistinen ja esimerkein ymmärrettäväksi tehty tietopaketti ihmisten arkeen jo nyt vaikuttavista digitaalisista sovelluksista. Lisäksi keksintöjä luonnehditaan suhteessa aiempiin edistysaskeliin. Samalla tuodaan esiin, että tekoälyjärjestelmät ovat – tosin termiä mainitsematta – sosio-tekniisiä systeemejä, joissa ihmisen ja teknisten sovellusten toiminta punoutuvat toisiinsa.⁵

Tekoälyjärjestelmät muuttavat ihmistoimijan roolia

Tekniset keksinnöt laajentavat ihmisen toimintakeinoja. Ihminen hyödyntää luonnon mahdollisuuksia omiin tarpeisiinsa soveltamalla luonnontieteiden tuloksia aineellisten tuotteiden valmistukseen, tehtävien suorittamiseen ja erilaisten tarpeiden tyydyttämiseen. Tekniikalla on apuvälineen rooli, ja ihanteellinen apuväline palvelee tarkoitustaan täsmällisesti. Erilaiset tekniikat muodostavat kuitenkin nykyään laajoja järjestelmiä, teknologisia systeemejä, mikä vaikeuttaa niiden tarkastelemista yksinkertaisina apuvälineinä. Tekoälysovellukset korostavat vaikeutta, koska ne ovat myös käyttöjärjestelmiä, sovelluksia ja palveluita, jotka ihmisen on integroitava osaksi toimintaansa. Ne muuttavat inhimillistä todellisuutta vielä enemmän kuin pe-

1 Helen 1/2021, 1.

2 Kuusi & Heinonen 2020, 16, 24–25.

3 Kelola 2021, 11–19.

4 Kelola 2021, 12–15.

5 Kelola 2021, 12–13.

rinteiset mekaaniset laitteet.⁶

Tekniikka on syrjäyttänyt ihmistoimijan teollistumisesta alkaen yhä useammissa toistoa, nopeutta, kestävyyttä, suorituksen yhdenmukaisuutta ja voimaa edellyttävissä tehtävissä. Kehitystä on pidetty ihmisen kannalta sekä kielteisenä että myönteisenä muutoksena. Automatisoituminen voidaan esitellä kehityskulkuna, joka tekee ihmisistä koneiden apulaisia ja muuttaa työnteon yksitoikkoiseksi linjastopuurtamiseksi niin, että inhimilliselle panokselle ei ole sijaa. Raskaiden, samana toistuvien ja vaarallisten työtehtävien jättäminen koneille tukee kuitenkin myös mahdollisuutta siihen, että ihmiset vapautuvat raskaista ja vaarallisista töistä ja voivat suunnata aikansa ja energiansa luovuutta ja kekseliäisyyttä edellyttäviin, inhimillisesti mielekkäämpiin tehtäviin.

Tekoälyteknologiat muuttavat ihmistoimijoiden roolia myös vaativissa, luovuutta ja harkintaa edellyttävissä tehtävissä, joiden uskominen tekniikan hoidettavaksi on tähän asti vaikuttanut mahdollottomalta.⁷ Kykyä itsenäiseen ja luovaan päätöksentekoon eli autonomisuutta on pidetty erityisen inhimillisenä kykynä. Autonomisuus liitetään yhä useammin myös tekoälyn sen keskeisenä ominaisuutena siitä huolimatta, että monet sääntöpohjaisen koodaamisen taitajat, koneoppimisalgoritmien ja neuroverkkopohjaisen tekoälyteknologian ohjelmoijat korostavat, ettei tekoälylle voida muotoilla kattavaa määritelmää. Ylätason luonnehdinnan mukaan tekoälyksi kutsutaan tietoteknologisia ohjelmia, jotka toimivat annettujen parametrien ja tehtävien mukaan autonomisesti ja adaptiivisesti.⁸

Tyypillisesti tekoälyn toimintaan kuuluu datan kerääminen ympäristöä havainnoimalla jonkin ihmisaistia vastaavan sensorin avulla tai soveluksen käyttöön annetusta digitaalisesta poolista. Esimerkiksi lentokoneiden ohjauslaitteisto havainnoi koneen liikettä, sijaintia, ulkoisia sääolosuhteita ja säilyttää ohjaussuunnan, tasaa kulkua ja keventää miehistön työkuormaa näiden datavirtojen mukaan. Oppiva tekoälyjärjestelmä pystyy dataa hyödyntämällä muuttamaan toimintaansa joko etukäteen koodattujen sääntöjen ohjaamana tai omaa toiminta-algoritmiaan mukauttamalla.

Jo nyt koneohjelmat keräävät, järjestävät, luokittelevat ja vertailevat eri alojen dataa ja hoitavat lähes kaikki laskutoimitukset. Kieltä on pidetty ihmisen ainutlaatuisena ominaisuutena samoin taiteellista luovuutta. On ajateltu, että vain ihminen voi laatia tekstejä ja kääntää niitä kielestä toiselle, säveltää ja luoda kuvataideteoksia. Tekoälyn ohjelmointikehitys osoittaa kuitenkin, että koneet voivat oppia paitsi tuottamaan tekstejä myös tulkitsemaan ja kääntämään niitä. Suurten tekstiasojen läpikäymistä edellyttävissä tehtävissä kone peittoaa ihmisen vaivatta. Toisin kuin on kuviteltu, ei ole yksinkertaista tapaa erottaa koneen säveltämää hittiä ihmisen luovuuden tuottamasta musiikkikappaleesta.⁹

Digitaalisuus ja kehittyvä tekoäly muuttavat vauhdilla ihmisen työ- ja elinympäristöä ja -oloja, minkä vuoksi enää ei voida kysyä, kohtaako meillä oleva muutos sitä tai tätä ryhmää vaan kuinka se heihin vaikuttaa. Monilla aloilla, kuten ilmailussa, tietokoneet ohjaavat valtaosaa toiminnasta, jota ei voitaisi enää lainkaan hallita ilman niitä.

Kun turvalliseksi uskottu muuttuu vaaralliseksi

Ilmailussa mutta yhä laajemmin myös muussa liikenteessä ja sen ohjaamisessa käytetään älylaitteita, joilla päätöksentekoa siirretään algoritmisille järjestelmille nopeita päätöksiä vaativissa tilanteissa, joissa ratkaisujen kannalta relevantteja tekijöitä on suuri määrä. Ihmisen havainto- ja tietokyvyt eivät yksinkertaisesti riitä ottamaan vastaan, käymään läpi ja suhteuttamaan keskenään kaikkea nykyaikaisen lentokoneen kulloinkin vallitsevista olosuhteista välittämään dataa. Modernien koneiden aerodynaaminen tehokkuus perustuu sekin tietokoneohjattuun hallintaan. Onnettomuuksilta ei kuitenkaan ole välttytty.¹⁰

Syksyllä 2018 ja keväällä 2019 tapahtui kaksi liikenneilmailun historiaan jäävää lento-onnettomuutta, kun kaksi uudenuutukaista Boeing 737 MAX -matkustajakonetta tuhoutui lennolla. Molemmat onnettomuudet olivat kaikkien mukana olleiden kannalta tuhoisia – yhteensä 346 ihmistä kuoli. Onnettomuustutkinta paljasti, että tur-

6 Hallamaa ja Kalliokoski 2020.

7 Grace ym. 2018; Marr 2019.

8 Tekoälyn perusteet -kurssi. <https://course.elementsofai.com/fi/1/>.

9 Needham 2017.

10 Ilmailun turvallisuusajattelun kehittymisestä, ks. Haikarainen 2021.

mien syynä oli anturivika, joka sekoitti konetyypin tietokoneisiin perustuvan ohjausjärjestelmän toiminnan.

Ohjaamomiehistö ei kyennyt hallitsemaan yllättäen ilmaantunutta vikaa, koska he eivät olleet selvillä järjestelmään konetyypin uudistamisen yhteydessä tehdyistä muutoksista. Koska he eivät kyenneet ymmärtämään, mistä ohjausongelmat johtuivat, heidän mahdollisuutensa reagoida niihin olivat olemattomat. Onnettomuuksien tapahtuttua lähes 400 aivan uutta Boeing 737 MAX-konetta määrättiin yli 20 kuukautta jatkuneeseen lentokieltoon, mikä oli ilmailuhistoriassa ainutlaatuinen toimi.

Onnettomuustutkinta, josta Yhdysvaltain kongressin edustajainhuoneen liikennekomitea julkaisi syyskuussa 2020 perusteellisen loppuraportin, paljasti, että yhden sähköisen komponentin viasta aiheutunut säätöjärjestelmän sekoaminen oli vain viimeinen tekijä onnettomuuksiin johtaneissa tapahtumaketjuissa.¹¹ Selvityksen mukaan koko Boeing-yhtiöön mutta myös viranomaisvalvontaan oli päässyt leviämään turvallisuuden kannalta vahingollisia toimintakulttuurin vinoutumia.

Raportoijat kiinnittivät huomiota niin Boeingin insinöörien tekniikkaa koskeviin virheellisiin oletuksiin ja yhtiön johdon haluttomuuteen toimia avoimesti kuin viranomaisvalvonnan puutteisiin. Kiivas taistelu kansainvälisen liikenneilmailun markkinaosuuksista oli luonut tehtaalle paineen karsia kustannuksia ja nopeuttaa koneiden teknisiä tarkastusprosesseja. Koska lentäjiltä ei haluttu edellyttää kalliita lisäkoulutuskursseja, yhtiö ei esitellyt koneeseen tehtyjä järjestelmämuutoksia. Näin voitiin sanoa, että konetyyppi oli pysynyt entisenlaisena.¹² Onnettomuuksia edeltäneinä vuosina liikenneilmailu oli ollut poikkeuksellisen turvallista. Esimerkiksi vuonna 2017 suurten kansainvälisten reittilentoyhtiöiden koneet eivät joutuneet yhteenkään onnettomuuteen, vaikka matkustajalentokertoja kertyi peräti 4,1 miljardia.¹³

B737 MAX -onnettomuudet tekivät näkyväksi, että tuhoisat onnettomuudet ovat edelleen mahdollisia, ja palauttivat perinteiset teemat turvalli-

suuskeskusteluun. Selvitys korosti, että ultraturvallisena pidetty järjestelmä oli punonut teknisiä ja sosiaalisia tekijöitä toisiinsa tavalla, joka vahvisti onnettomuusriskiä. Tapahtunutta analysoineiden Phillip Johnstonin ja Rozi Harrisin mukaan onnettomuudet olivat traaginen esimerkki yritysmallista, jossa yrityksen uuden, markkinamenestystä korostaneen johdon visiot sivuuttivat suunnitelluinsinöörien näkemykset niin, että perustehtävään – toiminnaltaan luotettavien lentokoneiden suunnittelemiseen ja tuottamiseen – keskittyminen unohtui.¹⁴ Onnettomuus muistutti kovalla tavalla siitä, että turvallisuustekijät sivuuttavat ansaintamallit tuottavat tappiota ja että turvallisuus on sosio-teknistä järjestelmää kokonaisvaltaisesti koskeva suure, eikä sitä voida supistaa teknisten järjestelmien kehittämiseksi.

Tekoäly turvallisuuskriittisillä aloilla

Ilmailu on vain yksi turvallisuuskriittiseksi kutsutuista aloista, jotka hyödyntävät tekoälyteknologiaa keskeisissä toiminnoissaan. Turvallisuuskriittinen on suomennos termistä *safety critical*. Sillä tarkoitetaan toimintaa, jossa turvallisuudesta huolehtiminen on keskeistä toiminnan onnistumisen kannalta. Turvallisuuskriittisten organisaatioiden tavanomainen toiminta sisältää vaaroja ja uhkia, jotka voivat huonosti hallittuina aiheuttaa vahinkoa ihmisille tai ympäristölle.¹⁵ Turvallisuuskriittisiä aloja ovat muun muassa yhteiskuntien energiantuotanto, sairaanhoito ja meri- ja maaliikenne. B737 MAX koneiden kohtaamista onnettomuuksista on keskusteltu lähinnä osana ilmailun turvallisuutta. Niiden tarkasteleminen osana tekoälyn etiikasta käytyä keskustelua voisi kuitenkin olla hyödyllistä ja laajentaa näkökulmaa.

Viimeksi kuluneen vuosikymmenen kuluessa on luotu erilaisia vaatimuslistoja, joiden valossa on pyritty arvioimaan tekoälyohjelmien ja -järjestelmien eettisyyttä ja ohjaamaan järjestelmien kehittämistä. Käytännössä ne koostuvat ohjelmistojen kehittäjille, tilaajille ja käyttäjille suunnatuista eettisistä periaatteista ja toimintaohjeista, joiden noudattamisen uskotaan tuottavan eettisesti kestäviä tekoälyratkaisuja. Tekoälyn eettisistä ohjeista ja tutki-

11 The Final Report 2020.

12 Final Committee Report B737 MAX, 6.

13 https://www.icao.int/safety/Documents/ICAO_SR_2018_30082018.pdf

14 Johnston ja Harris 2019.

15 Reiman ja Oedewald 2008, 17–18.

muksesta nousee muutama kiinnostava näkökulma.

Turvallisuudesta puhutaan ihmisyyhteisöjen olemassaoloa uhkaavana eksistentiaalisena riskinä Future of Life -instituutin kokoamissa tekoälyn Asilomar-periaatteissa. Niissä kiinnitetään huomiota siihen, että kilpailu voi saada tekoälyn kehittäjät tinkimään turvallisuusstandardeista. Erityiseksi turvallisuushaksi se mainitaan autonomisten aseiden kehittämiseen tähtäävässä kilpavarustelussa.¹⁶

Muutoin ohjeissa puhutaan yllättävän vähän ja hahmottomasti turvallisuudesta tekoälyteknologioiden eettisenä vaatimuksena. OECD:n tekoälyteknologioita koskevista eettisistä ohjeista esitetään, etteivät teknologiat saisi aiheuttaa kohtuutonta turvallisuusriskiä. Vaatimus jää kuitenkin epäselväksi, koska ohjeissa ei tarkenneta, mihin asioihin kohdistuvia riskejä olisi tarkattava, eikä eritellä, mitä turvallisuus tai kohtuuton turvallisuusriski tarkoittavat.¹⁷

Kohtuuttoman vaaran määrittelemisen onkin vaikeaa. Autonomisten kulkuneuvojen kohdalla kohtuuttoman vaarallisena pidetään sitä, että tekoälyn kontrolloima ajojärjestelmä on vähemmän turvallinen kuin ihmisten kuljettama ajoneuvo tai edellinen onnettomuuden aiheuttanut autonominen ajojärjestelmä.¹⁸ Näyttää siltä, että tunnettu vaarallisuus on kohtuullista, kun taas kohtuuton vaarallisuus tarkoittaa haittaa tai onnettomuutta, jollaista ei vielä tunneta.

Turvallisuus esitetään tekoälyn eettisissä ohjeissa myös ominaisuutena, jota suojellaan ja pidetään yllä tekoällysteemien avulla. Kansainvälinen insinöörijärjestö IEEE vetoaa eettisissä ohjeissaan siihen, että tekoälyohjelmistojen on toimittava turvallisesti koko niiden käyttöiän.¹⁹ Samoin Euroopan komission korkean erityistason asiantuntijaryhmän laatimassa *Trustworthy AI* -kirjasessa turvallisuus mainitaan samassa yhteydessä, jossa muotoillaan vaatimus suunnitella teknisesti vakaita järjestelmiä. Turvallisuus rinnastetaan järjestelmän luotettavaan toimintaan.²⁰ Sitä, mitä tekoälyohjelman turvallinen toiminta käytännössä tarkoittaa, ei kuitenkaan näissä ohjeissa tarkenneta.

Miten teknologioiden käyttäminen vaikuttaa laajemmin ihmisyyhteisöjen ja organisaatioiden jouhevaan yhteistoimintaan turvallisuuskriittisillä aloilla? Tulisiko tekoälyn kehittäjien ja käyttöönottajien huolehtia vain esimerkiksi systeemin toiminnan sujuvuudesta sekä datankeruun ja -käytön toteutumisesta ilman, että dataa päätyy asiankuulumattomien ihmisten tai ohjelmien haltuun? Vai olisiko keskityttävä huolehtimaan siitä, etteivät muihin kuin systeemin kehittäjiin ja käyttäjiin kohdistuvat, yhä laajenevat turvallisuushat toteudu? Epätasällinen turvallisuuspuhe vaikuttaa eettisten ohjeiden pyrkimykseltä lisätä luottamusta uutta teknologiaa kohtaan.

Esimerkiksi Bryant W. Smith, joka kirjoittaa *Oxford Handbook of Ethics of AI* -teoksessa automatisoidun liikenteen eettisistä kysymyksistä, päätyy esittämään, että automatisoitujen kulkuneuvojen turvallisuus merkitsee niiden valmistajaan kohdistuvaa luottamusta. Smith argumentoi, että vaikka automatisoidut ajoneuvot voivat aiheuttaa vaaratilanteita ja joutua onnettomuuksiin, systeemin epäonnistumiset ovat jäljitettävissä ja korjattavissa. Toisin on ihmisten ohjaamien ajoneuvojen kohdalla. Yhdysvaltalaisen lakinormien mukaan automatisoitu ajoneuvo on kohtuuttoman vaarallinen vain, jos se on vähemmän turvallinen kuin ihmisten ohjaama ajoneuvo tai edellinen onnettomuuden aiheuttanut autonominen ajojärjestelmä. Koska ainoastaan kohtuuttoman vaarallisia automatisoituja ajojärjestelmiä käyttäviä kulkuneuvoja ei tule tuoda markkinoille ja koska kohtuuton vaarallisuus on laissa määritelty, turvallisuuden takaaminen kiteytyy valmistajan luotettavuuteen.²¹

Uusia teknologioita arvioidaan sen mukaan, kuinka toimivia, luotettavia ja riskittömiä ne ovat. Teknologisen sovelluksen turvallisuus voidaan ilmaista näiden arviointiperusteiden avulla. Samalla ne ilmaisevat vaatimuksen, joka on sovelluksen suunnittelua ja toimintavarmuutta ohjaava keskeinen eettinen periaate.

Tekoälyteknologioiden kehittäjille suunnattujen eettisten vaatimuslistojen epäselvä turvallisuuspuhe tekee uuden sosio-teknisiä systeemejä muodostavan teknologian turvallisuuden arvioimisesta vaikeaa. Tekoälyteknologian turvallisuus-

16 Future of Life Institute 2017.

17 OECD 2019.

18 Smith 2020, 676.

19 IEEE 2017.

20 HLEG 2019.

21 Smith 2020, 675–677.

den samaistaminen käyttäjien valmistajaa kohtaa tuntemaan luottamukseen jättää pimentoon todelliset – ei vain laitteiston toiminnassa vaan sen yhteistoiminnassa ihmistoimijoiden kanssa piilevät – turvallisuusriskit, joiden hallinta vaatii tarkkaa-vaista tunnistamista, korjaamista, laitteiston testaamista ja vaaratilanteiden simuloimista.

Ilmailussa automaatiotekniikkaa on hyödynnetty vasta perusteellisten testauksien jälkeen. Rasmussen (1983) erottaa toisistaan taito-, määräys- ja taitopohjaisen toiminnan lajit, joilla voi kuvata hyvin ilmailun ja autonomisten järjestelmien suhdetta.²² Taitopohjainen toiminta perustuu rutiininomaiseen ja usein sensomotoriseen suorittamiseen. Perinteinen lentokoneen ohjaaminen edustaa sensomotorisuutta aidoimmillaan. Koska tällaista toimintaa on melko helppo mallintaa, lentämistä on voitu automatisoida. Myös lennonjohdon määräyksiin pohjautuvien raja-arvojen – lentokorkeus ja -nopeus sekä ilmatilarajoitukset – noudattaminen samoin kuin moottoreiden tehonsäätö on yhä useammin annettu tietokoneiden hoidettavaksi.

Automaation yleistyessä on jouduttu kysymään sen soveltamisen rajoja. Ihminen häviää koneelle standardiratkaisuihin perustuvissa tehtävissä. Tilanteissa, joissa ongelmanratkaisu edellyttää tietopohjaisen²³ valinnan tekemistä seurauksiltaan tuntemattomien vaihtoehtojen välillä tai jonkin ennen kokeilemattoman ratkaisun muotoilemista – aina-kaan nykyiset – tekoälypohjaiset järjestelmät eivät korvaa ihmistä. Tietopohjainen toiminta on kulttuurisesti ja sosiaalisesti määrittyvää päämääräsuuntautuneisuutta, jossa tehty ratkaisu kuvastaa päätöksentekijän yhteisön edustamia arvoja. Ihminen poikkeaa koneesta siinä, että ihminen ei toimi algoritmin mukaan deterministisesti, vaan et-

sii aktiivisesti eri vaihtoehtoja. Ihmistoiminta on teleologista.²⁴

Ilmailussa koettujen poikkeamien, vaaratilanteiden ja onnettomuuksien tarkasteleminen on osoittanut, että ihmisellä on edelleen rooli etenkin tilanteissa, jotka edellyttävät tietopohjaista toimintaa. Yhä autonomisemman teknologian keskellä miehistön rooli on hallita poikkeustilanteita viimeisenä vikasietoisuuden varmistajana. Tällaisissa tilanteissa tulevat esiin myös ihmisen toiminnalle ominainen luovuus ja pyrkimys toimia moraalisesti kestävällä tavalla.

Turvalliset tekoälysovellukset edellyttävät emergenttiä todellisuuskäsitystä

Turvallisuuskriittisillä aloilla tekoälysovellusten turvallisuudesta tulee yhä syvemmin järjestelmien emergentti ominaisuus: se ei ole toteutettujen toimenpiteiden suoraviivainen seuraus eikä niiden summa vaan järjestelmän ominaisuus, joka tulee ilmi tarkoituksenmukaisena sopeutumisena ja itsekorjaavina muutoksina suhteessa toimintaympäristön haasteisiin. Nisula esittää tutkimuksessaan, että emergenttisyys ilmenevä ajattelu on yhteydessä laajaan todellisuuskuvan muutokseen. Perinteinen Descartesin ja Newtonin teorioihin pohjautunut näkemys maailmasta monimutkaisena (*complicated*), mutta selvitettävissä oleviin syysuhteisiin palautuvana mallina on korvautunut toisenlaisella maailmankuvalla. Sille on ominaista monivuorovaikutteisuus (*complexity*), ei-lineaarisuus ja dynaamisuus.²⁵

Myös turvallisuusmalleja on uudistettava vastaamaan toimintatodellisuuden vaatimuksia sopeutua yhä uudelleen ympärillä tapahtuviin muutoksiin ja pitää yllä valmiutta kohdata ennakkoimattomia tilanteita ja tekijöitä. Turvallisuuden ylläpitäminen on edellyttänyt monivuorovaikutteisuteen ja sopeutumiseen tähtäävien toimintatapojen hyödyntämistä (*Complex Adaptive Systems, CAS*) myös ilmailussa.²⁶

Turvallisuuden huomioon ottaminen on keskeinen tavoite myös, kun suunnitellaan ja hyödynnetään tekoälysovelluksia. Kehitystyöhön liitetään uusille aloille tyypillistä innokkuutta ja

22 Rasmussen 1983.

23 Reason (1990, 56) erottaa toisistaan kolme ihmiselle tyypillistä toimintatapaa. Rutiininomainen toiminta on taitopohjaista (*skill-based*), eikä edellytä toimijalta harkintaa, vaan on usein automatisoitunutta. Ongelmanratkaisutilanteissa on turvaututtava joko sääntöpohjaiseen (*rule-based*) tai tietopohjaiseen (*knowledge-based*) toimintaan. Sääntöpohjaiselle toimijalle on tyypillistä, että toimija etsii ratkaisua käsillä olevaan pulmaan soveltamalla aiemmin omaksumiaan toimintaa ohjaavia sääntöjä. Tietopohjainen lähestymistapa on hidas mutta (useimmiten ainoa) tehokas tapa ratkaista ongelmia, joiden syyt toimija ei ymmärrä ja joiden ratkaisemiseen entiset toimintatavat eivät siksi sel-laisenaan sovellu.

24 Rasmussen 1983, 257.

25 Nisula 2018, 42–44. Ks. myös Reiman ym. 2015, 81–84.

26 Nisula 2015b.

yskinomaista tulevaisuuteen suuntautumista ja laajemman yleisön vakuuttamista teknologioiden luotettavuudesta. Samalla voidaan unohtaa, että tekoälyteknologiat eivät muodosta erillistä utopiamaailmaa, vaan tulevat osaksi monimutkaisia yhteiskunnallisia, sosiaalisia ja teknisiä prosesseja. Monia tekoälynsovellusten kannalta keskeisiä kysymyksiä on pohdittu ennenkin. Aiemmin koetusta, ymmärretystä ja koetellusta kannattaa oppia. Tulevaisuusutopioiden rinnalla on harjoitettava asioiden aktiivista mieleen palauttamista ja reflektointia, *anamneesia*.

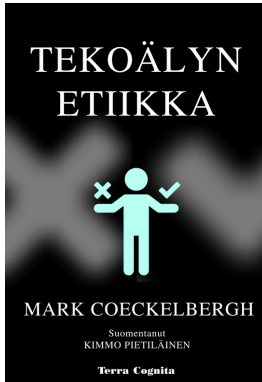
Vaikka monet meneillään olevat ja tulevat muutokset mullistavat arkeakin, keskeiset fyysisen todellisuuden tekijät säilyvät entisellään – ihmiset ovat luonnosta ja toisistaan riippuvaisia, monella tavalla haavoittuvia biologisia olentoja. Ihmisen osaa eksistentiaalisesti määrittävä kuolema kulkee ihmisen rinnalla taivaita kohti kurrottavan kekseliäisyyden ja rajojen ylittämisen varjona. Tällaisten kysymysten ratkaisemiseen tekoälysovellukset eivät riitä, vaan tarvitaan ihmisyyhteisöjen muotoilemia kulttuurisia käsitteitä ja perinteiden synnyttämiä symbolisia järjestelmiä tuomaan merkitystä ja arvioimaan myös kriittisesti meneillään olevaa kehitystä. Tekoäly ei pidä vieraannuttaa ihmistojumijasta pitämällä sitä älypelin kuningattarena vaan muistaa, että se on ihmisen ihmistä palvelemaan luoma apuväline.

Kirjallisuutta

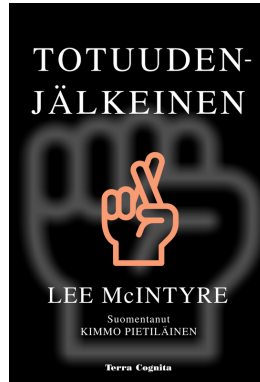
- Dubber, Markus D., Pasquale, Frank ja Das, Sunit, toim. (2020). *The Oxford Handbook of Ethics of AI*. New York: Oxford University Press.
- Eteläpelto, A., Heiskanen, T. ja Collin, K. (2011). ”Vallan ja toimijuuden monisäikeisyys”. TamPub. <http://urn.fi/URN:NBN:fi:uta-201612162853>
- Final Committee Report (2020). The design, development and certification of the Boeing 737 MAX. September 2020. The House Committee on Transportation & Infrastructure.
- Future of Life Institute (2017). Asilomar AI Principles. <https://futureoflife.org/ai-principles/>. 27.4.2021.
- Grace, K., Salvatier, J., Dafoe, A., Zhang, B. ja Evans, O. 2018. Viewpoint: When will AI exceed human performance? Evidence from AI experts. *Journal of Artificial Intelligence Research* 62: 729–754.
- Haikarainen, Raine. 2021. *Taivaalla opittua. Ilmailu ja turvallisuusajattelun kehittyminen* (julkaisematon käsikirjoitus).
- Hallamaa, J. ja Kalliokoski, T. (2020). ”How AI Systems Challenge the Conditions of Moral Agency?” Rautenberg M. (toim.): *Human Computer Interaction (HCI)* 2020, Springer Nature. LNCS 12215, 54–64. https://doi.org/10.1007/978-3-030-50267-6_5
- Helen. Suomen energisin asiakaslehti 1/2021. Helsinki: Helen Oy.
- IEEE (2017). The Global Initiative on Ethics of Autonomous and Intelligent Systems. Ethically Aligned Design: A Vision for Prioritizing Human Well-being with Autonomous and Intelligent Systems, Version 2.
- HLEG (2019). Independent High-Level Expert Group on Artificial Intelligence set up by the European Commission. *Ethics Guidelines for Trustworthy AI*.
- Johnston, Phillip ja Harris, Rozi (2019), The Boeing 737 MAX Saga: Lessons for Software Organizations. *Software Quality Professional*. Volume 21, Issue 3, 4–12.
- Kelola, K. (2021). ”Tekoäly. Kaikki mitä olet halunnut tietää tekoälystä - ja vähän enemmänkin”. *Helen* 1/2021, 11–19.
- Kuusi, O. ja Heinonen, S. (2020). Tulevaisuuspolkuja kapeasta tekoälystä vahvaan tekoälyyn. *Tieteessä Tapahtuu*, 38(3). Noudettu osoitteesta <https://journal.fi/tt/article/view/95561> 20.4.2021
- Marr, B. (2019) *Artificial intelligence in practice: How 50 successful companies used AI and machine learning to solve problems*. Chichester, West Sussex, UK: Wiley.
- Needham, J. (2017) We are the robots: is the future of music artificial? *FACT Magazine*, <https://www.factmag.com/2017/02/19/we-are-the-robots-could-the-future-of-music-be-artificial>, 27.4.2021.
- Nisula, Jari M. (2015a). Moderni turvallisuusajattelu. *Finnanest* 48(4), 328–331.
- Nisula, Jari M. (2015b). Riskiperusteinen vaikuttaminen. *Tiedosta toimenpiteisiin -projekti*. Trafinit tutkimuksia 11/2015.
- Nisula, Jari M. (2018). A risk management framework for a complex adaptive transport system. *Multiagent Systems [cs.MA]*. Toulouse III: Université Paul Sabatier.
- OECD (2019). Recommendation of the Council on Artificial Intelligence. <https://oecd.ai/ai-principles>.
- Packer, M. J. ja Goicoechea, J. (2000). Sociocultural and constructivist theories of learning: Ontology, not just epistemology. *Educational Psychologist* 35 (4), 227–241.
- Rasmussen, Jens (1983). Skills, rules, and knowledge; signals, signs, and symbols, and other distinctions in human performance models. *IEEE Transactions on Systems, Man, and Cybernetics*. SMC-13, No 3, 257–266.
- Reason, J. (1990). *Human error*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Reiman, T. ja Oedewald, P. (2008). *Turvallisuuskriittiset organisaatiot. Onnettomuudet, kulttuuri ja johtaminen*. Helsinki: Edita.
- Smith, B. W. (2020), ”Ethics of Artificial Intelligence in Transport”, teoksessa *The Oxford Handbook of Ethics of AI* (toim. M. D. Dubber & F. Pasquale & S. Das). New York: Oxford University Press 669–683.
- Tekoälyn perusteet -Mooc-kurssi. Helsingin yliopisto ja Reaktor. <https://course.elementsofai.com/fi/>.
- Jaana Hallamaa on Helsingin yliopiston sosiaalietikan professori. Taina Kalliokoski on tutkijatohtori Helsingin yliopistossa. Raine Haikarainen on vapaa tutkija Helsingin yliopistossa. Kaikki kolme työskentelevät tekoälyn eettistä suunnittelua ja käyttöä julkisen hallinnon ohjauksessa tutkivassa Strategisen tutkimuksen neuvoston rahoittamassa ETAIROS-hankkeessa. www.etairos.fi

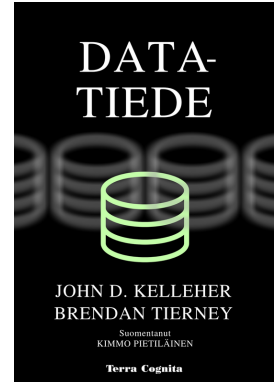
PARASTA SUOMENKIELISTÄ TIETOKIRJALLISUUTTA.

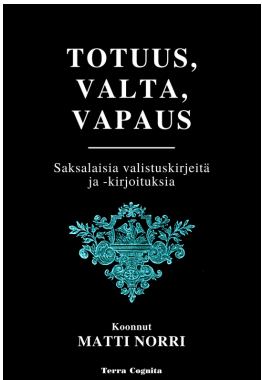
Mark Coeckelbergh:
Tekoälyn etiikka.
Ovh. 30 €.

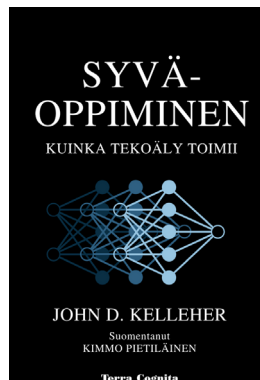
Lee McIntyre:
Totuudenjälkeinen.
Ovh. 30 €.

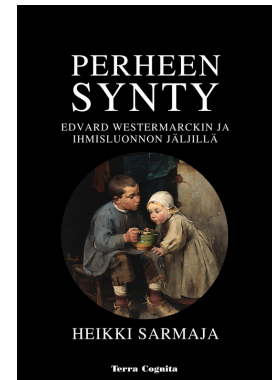
Kelleher & Tierney:
Datatiede.
Ovh. 30 €.

Matti Norri, toim: *Totuus, valta, vapaus - Saksalaisia valistuskirjeitä ja -kirjoituksia.*
Ovh. 40 €.

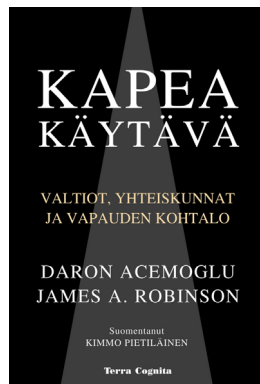
John D. Kelleher: *Syvä-oppiminen, Kuinka tekoäly toimii.*
Ovh. 30 €.

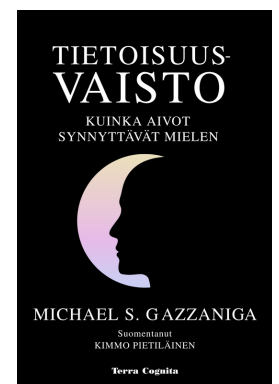
Heikki Sarmaja: *Perheen synty, Edvard Westermarckin ja ihmisluonnon jäljillä.*
Ovh. 50 €.

Ben Orlin: *Matematiikkaa huonoin piirroksin, Kuinka matematiikka kuvaa maailmaa.*
Ovh. 50 €.

Daron Acemoglu ja James A. Robinson: *Kapea käytävä, Valtiot, yhteiskunnat ja vapauden kohtalo.*
Ovh. 60 €.

Michael S. Gazzaniga: *Tietoisuusvaisto, Kuinka aivot synnyttävät mielen.*
Ovh. 40 €.

Terra Cognita

Hyvin varustetuista kirjakaupoista tai suoraan kustantajalta. www.terracognita.fi